

SOCIĀLIE UN ANTISOCIĀLIE INSTINKTI

Ievada kurss Sociālajā trīsdalīgumā
2012. gada 14. maijs

Ļoti cienījamie klātesošie, mīlie draugi,
šovakar gribu sniegt jums Sociālā trīsdalīguma pamatjēdzienu. Tiem, kuri piedalās mūsu nodarbībās pirmo reizi un ir pārsteidzoši daudz, mēģināšu dot arī pārskatu par divām mana kursa ietvaros novadītām šīs tēmas lekcijām.

1. Trīs sociālās dzīves jomas

Pirmajā lekcijā esmu runājis par ekonomikas pamatproblēmu un par praktiskiem ceļiem pie solidāras saimniecības. Esmu parādījis, ka noteikta komunikācijas forma ir nosacījums tam, lai katrs atsevišķais cilvēks varētu būt līdzradītājs saimniecības jomā, nevis tiktu izmantots. Runājot par solidāru saimniecību, mēs praktiski nonākam pie nepieciešamības organizēt uztveres procesu, pārvarēt savu – „*homo oeconomicus*” – aklumu. Jo šeit svarīgi ir ne vien saprast, ka saimniecībā katrs lēmums atkarīgs arī no pārējiem, to šodien nojauš pat spekulants, bet radīt reālu iespēju katram cilvēkam ieraudzīt, kā tieši atsevišķi spriedumi un vajadzības mijiedarbojas savā starpā visos iespējamajos virzienos. Esmu nosaucis šādu uztveres orgānu jeb tiklu par „asociāciju” un sniedzis pavisam konkrētus priekšlikumus šajā virzienā. Tad mēs aplūkojam ar ekonomisko jautājumu pavisam cieši saistīto tiesību jautājumu, un jo sevišķi solidārās saimniecības atkarību no jautājuma par īpašumtiesībām. Un sapratām, ka jautājums par īpašumtiesībām jāuzdod pavisam citādi, nekā to dara parasti, jo principā tam nav nekā kopīga ar ekonomisko procesu. Tieši tas ir patreizējā posta cēlonis, jo cilvēki nespēj uzdot sev abus jautājumus – par tiesībām un ekonomiku – atsevišķi. No vienas puses, mums ir saimnieciska problēma, pie kuras būtu jāķeras, izejot no tīri saimnieciskas loģikas, proti, komunikatīvi asociējot dažādus, bieži vien polāri pretējus, redzespunktus. Bet pats par sevi saprotams, ka uz saimniecisko jomu iedarbojas tiesiskā. Un tiesiskais elements uz saimniecisko veselīgi iedarbojas tikai tad, ja mēs nemēģinām tiesiski, ar likumiem, organizēt saimniecību, bet atstājam to pilnībā asociāciju ziņā. Atsevišķam cilvēkam, kas darbojas saimniecības jomā, paša saimnieciskā procesa ietvaros jāizveido pašpārvaldes orgāns, kas viņam reāli ļautu šo procesu pārraudzīt un ar savu līdzdalību ietekmēt. Tam nav nekā kopīga ar demokrātiju. Ja jūs gribēsiet tikai balsot, tikai parlamentarizēt, jūs nekad nenonāksiet līdz pašam saimnieciskajam procesam. Saimnieciskais process neizbēgami aizslīd no jebkuras demokrātijas, jo tas tiecas nevis pēc demokrātijas, bet asociācijas. Savukārt demokrātijai nepieciešams, lai tā netiktu padarīta par ekonomisko instrumentu, bet spētu saglabāt savu patstāvību. Uz kā balstās tiesības un demokrātija, ja neņem vērā, ko mēs personīgi gribētu no abām šīm jomām, bet lietišķi aplūko to būtību? Tiesības (var teikt arī: tiesiskā apziņa vai taisnīgums) balstās uzskatā, ka ikviens cilvēks noteiktā mērā līdzvērtīgs citiem cilvēkiem. Kad mēs redzam savā priekšā kādu cilvēku, tad uztveram viņu ne tikai kā ekonomisko instrumentu ar kādām īpašām vajadzībām, bet vienlaicīgi jūtam, ka viņam ir kas kopīgs ar visiem pārējiem cilvēkiem. Tiesības balstās tai īpašajā apstākļī, ka atsevišķais cilvēks spēj sajust katra cilvēka kā tāda vispārējo vērtību. Un jābūt iespējai šo sajūtu izteikt tīrā formā. Tā nevar izpausties tīrā formā, ja mēs piedzejojam tiesībām savas ekonomiskās intereses, ja mēs kļūstam par nabago vai bagāto lobijiem. Nē, mums jāizprot tiesības un saimniecisko procesu pašus par sevi. Tad tiesības būs kā klints, kas nelokāmi, nemaināmi stāv, un saimniecībai ar to būs jārēķinās. Tad saimniecībai būs jārēķinās ar to, ka cilvēki, vadoties pēc savas tiesiskās apziņas, piemēram, teiks: „Likumīgais zemes vai ražošanas līdzekļu īpašnieks ir tas, kurš vislabāk var tos pārvaldīt sabiedrības interesēs, un nevis kāds nejaušs cilvēks, kurš vienkārši piedāvā naudu par to.”

Šodien tiesības šķietami var nopirkt. Savā pēdējā lekcijā es skaidroju, kādēļ tie ir meli, ka īstenībā ar tiesībām netirgojas. Lai arī cilvēki to it kā dara, tomēr reāli notiek pavisam kas cits, jo faktiski tiesības nemaz nevar nopirkt. Tiesībām, es teicu, ir savs patstāvīgs pamats cilvēku jūtās. Vadoties pēc šīs sajūtas

cilvēki, piemēram, pielieto spēku, aizsargājot kādu no citu cilvēku vardarbības. Un šo sajūtu neviens nevar nopirkt. Kas tad reāli tiek nopirkts, kādam šķietami nopērkot tiesības uz zemes gabalu vai ražošanas līdzekļiem? Tās nav pašas tiesības, bet gan valsts aizsardzība. Īstenībā tiek tirgotas valsts vardarbības iespējas. Ja jūs, piemēram, nopērkat zemes gabalu, tad faktiski nopērkat garantiju, ka valsts aizsargās jūsu intereses. Bet tas nozīmē, ka valsts vara nebalstās cilvēku tiesiskajā sajūtā, ka tā nav taisnīga, bet balstās apstākļi, ka esat samaksājis par zemi naudu. Var, piemēram, būt tā, ka tiesiskā sajūta saka - teātris pieder tajā strādājošajiem cilvēkiem, bet, tā kā nekustamā īpašuma fonds ir devis tam naudu, tad valsts aizsargā fondu nevis teātri. Un šī valsts varas atdalīšana no juridiskās dzīves, šī tirgošanās ar tiesībām iedarbojas uz ekonomiku. Saimnieciskajai dzīvei tas nozīmē, ka reālais teātra īpašnieks ir spiests pakļauties fondam, maksājot tam naudu, jo „īpašnieks” nav ieinteresēts pašā īpašumā, viņu interesē tikai nodevas no reālā īpašnieka ienākumiem. Šodien pastāv abstrakts īpašums, gluži teorētisks īpašums, kas īstenībā aizsargā tikai to, kurš grib kaut ko atņemt reālajam īpašniekam, nepiedāvājot viņam par to nevienu paša darbības produktu. Tas ir reālais process. Tā vietā, lai aizsargātu to, kurš ir reāli saistīts ar procesu un ar savām spējām var kalpot sabiedrībai, valsts aizsargā trešo, liekēdi. Mūsu tiesiskā apziņa var būt reālā īpašnieka pusē, taču, ja kāds cits ir samaksājis par šo īpašumu naudu, viņam pienākas valsts aizsardzība, un valsts aizsargā viņu no reālā īpašnieka. Un tas nozīmē, ka faktiski demokrātijas nav.

Tādēļ, no otras puses, mums nav arī kapitālisma, jo kapitālisms nozīmētu, ka reālajam kapitāla pārvaldītājam (kurš ar to rīkojas, īstenojot ražošanas procesu) ir arī tiesības šo kapitālu pārvaldīt. Bet šodien zem „kapitālisma” nosaukuma mēs esam īstenojuši tieši pretējo. Šodienas situācija ir tāda, ka reālo kapitāla īpašnieku ekspluatē tikai teorētisku īpašnieku sabiedrība! Mēs šodien dzīvojam vienos melos, un es jums parādīju ar īpašumtiesību vēstures palīdzību, kā šie meli ap īpašumu ir radušies, kā tie saistīti ar tiesību pārzinātniskošanu, proti, ka cēlonis tiem ir meklējams trešajā sociālā organisma locekļi, proti, garīgajā dzīvē.

Nav iespējama demokrātija, kamēr tiesības tiek uzskatītas par precī, jo tās ir divas dažādas lietas. Tas skan provokatīvi, bet tā ir realitāte. Cilvēkiem šodien ir maz iespēju vērot reālos procesus, jo viņi aizsedz īstenību ar savām teorijām. Esmu parādījis, no kurienes izriet tas, ka cilvēki nevar saskatīt reālās lietas, ka būtībā „sociālā tirgus sabiedrība” ir psiholoģiska problēma. Sociālo tirgus sabiedrību var saprast tikai, ja saprot mūsdienu cilvēces pamatproblēmu, kas izpaužas pat dažādās psihiskās slimībās. Un šī mūsdienu cilvēka pamatproblēma ir saistīta ar to, ka viņš tikai virspusē ir mūsdienu cilvēks, bet savas dvēseles dziļēs arvien vēl meklē, tā sakot, Dievu Tēvu (ar to jāsaprot kāda visuvarena būtne ārpus cilvēka). Es teicu, ka lielākā daļa materiālistu meklē Dievu Tēvu. Tieši viņi arvien vēl atrodas reliģijas ietekmē, jo - kā tad viņi domā par pasauli? Tā, it kā no vienkāršā ir attīstījusies visa fenomenu daudzveidība, līdz pat individuālajam cilvēkam. Šī domāšana nav nekas cits kā monoteistiskās reliģijas audzināšanas metožu rezultāts. Šāda attieksme pret pasauli sēž cilvēku ieradumos daudz dziļāk, nekā viņi gribētu tam ticēt. Un nav svarīgi, vai kāds saka: es neticu Dievam. Tā teikt ir vienkārši mulķīgi. Svarīgi ir tiešām padzīt no savas dvēseles dziļēm šo instinktīvo tieksmi kā apburtam blenzt tikai uz Dievu Tēvu. Jo tas, ka cilvēki – protams, neapzināti – arvien vēl vērs savas ilgas un cerības pie Dieva Tēva (pie kādas ārējas varas), ir finanšu krīzes cēlonis, tas ir bada cēlonis, tas ir visu karu cēlonis. Piemērojot šo domu sociālajai dzīvei, tas nozīmē, ka cilvēki arvien vēl ilgojas pēc kādas varas, kura no ārpuses noteiktu viņu dzīvi, rīcību, labklājību, intereses un no ārpuses tās saprātīgi sakārtotu, viņi ilgojas pēc kādas „neredzamas rokas” kā liberāļi, vai pēc „stipras valsts” kā sociālisti, vai pēc abiem vienlaicīgi kā neoliberali.

Paskatieties, kas šodien ir saimniecība. Viena dabas dieva – Konjunktūras – atklāsmē. Un kas šodien ir likums? Senās Romas atklāsmē, vienas sekas gudrība. Es parādīju ar Vācijas likumdošanas piemēru (BGB), ka mūsu likumdošana ir senās Romas tempļu gudrības atklāsmē, nevis mūsu tiesiskās sajūtas izpausmē. Tā vēl nemaz nav saskārusies ar īstu demokrātisku procesu. Bet tā regulē mūsu ikdienas attiecības. Esmu precīzi parādījis, ka mūsu attieksme pret īpašumu ir kādas senas atklāsmes paliekas. No kurienes tā nāk? Tā nāk no cilvēku nespējas nonākt pie dzīvības avota, kas atrodas viņos pašos. Cilvēki nespēj pilnībā saprast un novērtēt garīgā jeb individuālā elementa ietekmi uz dzīvi. Materiālistisks noliedz gars, bet tas nozīmē, ka viņš pielūdz Dievu Tēvu. Gars tik un tā ir visa īstais sākums. Arī šis materiālistiskais gars darbojas, un tas iedarbojas uz cilvēkiem tā, ka viņi saka: tur, augšā, sēž Dievs-valsts, viņam jāsakārto mūsu dzīve, viņam jānodrošina mūsu ienākumi, jānosaka mūsu tiesības. Materiālistiskais gars darbojas, kad cilvēki raksta petīcijas, tā arvien no jauna atzīstoties savā nepilngadībā, kamēr izfantazētais centrs, kam cilvēks grib nodot atbildību par savu dzīvi, izaug par „Pasauls virsotni” (*Weltgipfel*). Un tad šai pasaules virsotnei, šai pašu bezatbildības projekcijai ir vara pār atsevišķo cilvēku. Tā var izriekties ar viņu kā ar anonīmu „resursu”, bet tai nav varas izmainīt saimniecību uz labo pusi, jo šī saimniecība taču balstās

tajā, kā atsevišķais cilvēks attiecas pret patērēšanu un darbu; un tai nav varas radīt taisnīgus likumus, jo tiem būtu jābalstās demokrātijā, t.i., katra sabiedrības locekļa apziņā. Te mēs redzam, ka mūsu sociālā nākotne ir atkarīga no tā, vai mēs saprotam arī trešo procesu kā patstāvīgu uzdevumu, proti, ka mums pašiem jā rūpējas par savu individuālo izglītību, par savu garīgo dzīvi. Ir absurdi, ka šodien izglītību nosaka ekonomika un valsts. Pēc savas uzbūves tā ir vecās, sen pagājušās izglītības izpausme. Tās novecojušās gudrības sēklas tiek sētas arvien tālāk nākotnē un arvien skaidrāk parāda savu nespēju atbilst mūsdienu vajadzībām. To var pārtraukt tikai tad, ja cilvēki pārvaldīs izglītību pēc tās īpašās loģikas, tas nozīmē - absolūtā individuālā brīvībā. Nedz asociācijām, nedz demokrātijai ir nosakāms tas, kā atsevišķam cilvēkam jāveido savas garīgās attiecības ar pasauli. Tikai patstāvīga sava gara nodarbināšana, absolūti neierobežotas uzticēšanās gaisotnē ļaus gan skolniekam, gan skolotājam, gan profesoram gūt viņam nepieciešamo pieredzi, lai pamazām iekšēji pārvarētu ticību ārējai varai. Tāpēc mums jāizveido trīs atbildības formas: komunikatīvi asociatīvā - saimniecības jomā, tiešā demokrātiskā - likumdošanas jomā, un gluži individuālā- izglītības, zinātnes un pētniecības jomā.

Tagad es gribu aplūkot šos trīs uzdevumus kopsakarībā, varbūt tad mums izdosies izveidot aptverošu „sabiedrības” jēdzienu. Bet kopsakarības ir ārkārtīgi daudzveidīgas, tādēļ es varēšu izgaismot tās tikai no izvēlētajās perspektīvas. Šodien esmu uzņēmies runāt par Sociālo trīsdalīgumu no noteiktas sajūtas perspektīvas, proti, sajūtas, kas rodas, kad cilvēks apzinās sevi un savu darbību iekļautu kādā jēdzīgā kopsakarībā. Es gribu runāt par sajūtu, kurā ir kāda jēga vai arī nav, un tad noskaidrot, no kā tā ir atkarīga.

2. Sociālās dzīves jēga

Pieņemu, ka jums ir zināms, ka esmu bijis valdorfskolnieks. Tuvojoties skolas beigām, tev kā valdorfskolniekam rodas zināmas grūtības - gadījumā, ja valdorfpedagoģija nav vienkārši pagājusi tev garām, bet iedarbojusies tā, ka tu esi ticis, tā sakot, nedaudz „inficēts” ar šīs pedagoģijas impulsu. Iestājas problēma - tu nevari tā vienkārši pāriet no skolas profesionālajā dzīvē; šī pāreja kļūst patiešām par smagu problēmu. Kādēļ? Tādēļ, ka tu sev intensīvi jautā, kādai profesijai patiešām būtu jēga? Un ne jau tāpēc, ka tu apsvērtu, kur var nopelnīt vislabāko pensiju. Cilvēks, kurš inficēts ar valdorfpedagoģiju, nevar izpildīt jebkuru darbu, vadoties pēc izredzēm nopelnīt pensijai vai plazmas ekrānam. Viņš sev jautā: ar kādu darbu es vislabāk varēšu kalpot līdzcivēkiem? Kā es varu izmantot savu spēku, lai ne tikai gandarītu naudas maku, bet arī ziedotu sabiedrībai savus labākos spēkus? Tas, kurš ticis inficēts ar valdorfpedagoģiju, nevarēs neievērot, ka jautājumam par darba jēgu ir divas puses. Pirmkārt, gribas būt taisnīgam pašam pret sevi, sekot saviem ideāliem un paša gribai. No otras puses, gribētos redzēt savus ideālus esam saskaņā ar sabiedrības interesēm. Un abiem jāsakrīt. Tas ir jautājums par jēgu: kā ir iespējams sekot saviem visnotaļ personīgajiem ideāliem un tomēr justies saskaņā ar sabiedrības prasībām? Vai citādi: kā Es un sabiedrību var harmonizēt?

No atbildes uz šo jautājumu, galu galā, ir atkarīgs, vai atsevišķais cilvēks var izjust savu darbību kā jēgpilnu. Kā valdorfskolnieks parasti atbild uz šo jautājumu? Viņš apgūst kādu sociālo profesiju: kļūst par skolotāju, dziedinošo audzinātāju vai mākslas terapeitu. Tā ir klišeja, bet atbilstoša, jo katra klišeja zināmā mērā attēlo realitāti: antroposofu darbības lauks ir sociālās iestādes, darbs ar invalīdiem, skolas, slimnīcas utml. Valdorfskolnieki salīdzinoši vairāk kā valsts skolu absolventi apgūst šādas profesijas, jo, dabiski, ir taču jēga palīdzēt slimam cilvēkam! Kā citādi? Bez šaubām, tam ir jēga. Un tomēr, ar mani bija savādāk. Man tas nebija tik vienkārši, jo, atklāti sakot, es neredzēju antroposofiskajās iestādēs īpašu harmoniju starp Es un sabiedrību. Par iemeslu tam bija fakts, ka es pazinu šīs iestādes nedaudz labāk kā mani klases biedri. Mans tēvs ir valdorfskolotājs un māte bija medmāsa kādā antroposofiskajā klīnikā. Un daudzi paziņas strādā antroposofiskajās iestādēs. Es pats esmu bijis dažādās praksēs šādās iestādēs. Tādēļ es zināju, ka antroposofiskajās iestādēs tiek daudz dāvināts, proti, daudz darba tiek dāvināts. Antroposofiskās iestādes dzīvo no tā, ka daudz cilvēku dāvina vairāk darba stundu virs parastajām astoņām. Protams, vienmēr ir kāds, kurš ne īpaši cenšas šai ziņā - tad citiem jāstrādā jo vairāk. No tā šīs iestādes ir atkarīgas. Un tas mani šausmīgi biedēja, jo es negribēju neko dāvināt. Es gribēju vispirms iegūt kaut ko sev. Man arī nebija nekā, ko dāvināt. Kā es varēju dāvināt, ja man vēl nebija nekā, ko dāvināt? No kurienes man tas būtu jāņem? Es jutu: ja tagad ļaušu iejūgt sevi kādā kopienā, es nekad netikšu pie sevis paša. Tad es būšu dāvinājis sevi cilvēkiem, bet attiecībā uz garu palikšu vienkārši ticīgs cilvēks, jo neiegūšu paša atziņas, tām vienkārši vairs nebūs laika.

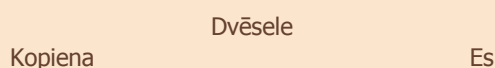
Te jūs varat teikt, ka egoisms iztraucēja man apgūt kādu sociālo profesiju. Vēlāk atskatoties es sapratu, ka manā situācijā tas bija pareizais lēmums, jo tieši šī problēma ir kļuvusi par manu profesiju. Šodien es, piemēram, redzu, kā Herdekes slimnīca arvien izteiktāk brauc pa tām pašām sliedēm kā parastās slimnīcas. Viņi arī taisa aprēķinus pēc vispārējā slimnieku skaita. Citādi jau arī nevar būt; ja cilvēkiem ir antroposofu darba ētika, viņiem gluži vienkārši neatliek laika pašiem sevi vēl arī kārtīgi pārvaldīt vai pat piedalīties solidāras saimniecības uzbūvē. Vismaz to saka mana dzīves biedre. Viņa ir psihiatrs un agrāk strādāja Herdekes slimnīcā. Viņa saka: „Tas jau ir brīnišķīgi, ko tu stāsti par sociālo trīsdalīgumu, proti, ka veselības aprūpei pašai sevi jāpārvalda, nevis jāļauj sevi dzenāt likumdevējiem un farmācijas industrijas lobijiem, bet kurā laikā, dieva dēļ, lai rūpējas par šiem jautājumiem? Mums, ārstiem, nav laika padomāt pat par to, ko tieši mēs darām. Ir pāris kolēģu, kuri satiekas reizi nedēļā, lai palasītu Šteineru, bet tā jau vēl nav brīvā gara dzīve!

Tas patiešām ir apburtais loks. Ja cilvēki nevar kopt sociālās attiecības, viņi nespēj radīt savstarpējas intereses un atzīšanas loku, tādēļ arī neienāk nauda, kas būtu vajadzīga, lai varētu mazāk strādāt. Jāgriežas pie slimo kases. Bet tā savukārt zog cilvēkiem laiku un turklāt tiesības uz pašnoteikšanos. Tagad ārstam pat nav laika meklēt jaunus ceļus, un šajā laikā, kura viņam nav, arvien vairāk nākas strādāt pēc svešām norādēm, jo citādi jau kase nemaksā. Un patiešām slimnīca kļūst arvien mazāk antroposofiska. Tas attiecas arī uz valdorfskolām un citām antroposofiskām iestādēm. Kolektīvs nokļūst velna ritenī, jo cilvēki domā, ka var īstenoties, tikai dāvinot savu darbu!

Es negribu aizstāvēt egoismu, bet sociālā dzīve tomēr ir sarežģītāka, nekā mums gribētos ticēt. Var gadīties, ka es ignorēju savu egoismu un tomēr nerīkojos sociāli. Turklāt egoisms arī nekur nepazūd, tas izlien kādā citā vietā - šķietami dāvinot savu darbu, cilvēks sāk slepeni, instinktīvi pret to sacelties, ar laiku viņš sāk ienīst cilvēkus, kuru labā it kā strādā, un, visbeidzot, arī vairs īsti nedāvina. Viņš vienkārši grib neuzkrietoši, tā sakot, „godīgi rakt savu dobīti” un saņemt par to algu – vienalga no kā -, daudz neinteresējoties par plašākiem jautājumiem; cits varbūt arī grib gūt atzinību, veidot karjeru vai tml.. Tas bieži vien notiek gluži nemanot.

3. Cilvēka dvēseles pamatspēki

Kas toreiz norisinājās manā dvēselē un kas tā vai citādi norisinās katrā dvēselē, to shematiski var attēlot šādi:

Manā dvēselē attīstījās divas tendences: no vienas puses, es ilgojos apvienoties ar citiem cilvēkiem, atrast kādu uzdevumu cilvēku kopienā, no otras puses, es gribēju zināma mērā noslēgties, būt tieši „Es” pats. Tas notiek katrā dvēselē tādā vai citādā veidā. Jūs jau paši to zināt. Manā gadījumā tas iedegās šajā punktā, varbūt cits cilvēks konfliktu starp sabiedrības un personīgajām interesēm piedzīvo kādā citā momentā.

Šīs divas cilvēka dvēseles tendences - „sociālo instinktu” un „antisociālo instinktu” - Rūdolfs Šteiners sauc par „sociālās dzīves pirmfenomenu”. Viņš uzskata, ka visus apcerējumus par sociālo dzīvi jāsāk tieši ar to. Saprast pārējās sociālās dzīves puses, jo sevišķi Šteineru ideju par sociālo trīsdalīgumu, var tikai tad, ja šajā apcerējumu sākumpunktā skaidri apzinās viņa domāšanas principiālo īpatnību: Rūdolfam Šteineram neviens no abiem instinktiem nav ne labs, ne slikts. Sociālais instinkts var tikpat labi darboties negatīvi, cik antisociālais - pozitīvi. Jautājums par to, kas sociālai dzīvei ir veselīgi un kas kaitīgi, rodas, kā mēs tūlīt redzēsīm, pavisam citā līmenī. Bet fakts, ka abi instinkti pastāv, ir vienkārši jāpieņem. Mūsu simpātijas, protams, pieder „sociālajam instinktā”, taču Šteineram antisociālais instinkts ir dzīvē tikpat svarīgs kā sociālais. Viņš to paskaidro ar domāšanas piemēru, sakot: „Ja cilvēks nebūtu antisociāls, viņš nemaz nevarētu domāt. Cilvēkam piemītošais antisociālais instinkts ir priekšnosacījums spējai domāt.” Viņš arī paskaidro, kādēļ domāšanas priekšnosacījums ir antisociālais instinkts: kad divi cilvēki atrodas viens otram pretī un viens no tiem runā, tad otrs iemieg. Tas, kurš klausās, iemieg. Viņš jūtas noguris. Ja viņš grib palikt nomodā, tad viņam iekšēji jāaizstāvēs pret runātāju. Viņam jānostāda pret cita domām savējās. Viņam jāaplicina pašam sevi savās domās, lai neiemigtu cita domās. Viņam jāspēj just antisociāli.

Pavērojiet, kā tas notiek mūsu starpā. Es visu laiku runāju. Jūs drīz vien sajūtīsiet nogurumu, ja es tā turpināšu. Jūs negribat, lai es jūs iemidzinu, un tādēļ iekšēji pretojaties manām domām. Jūs pretojaties ar to spēku, kas ļauj jums noturēt savu domu, aizstāvēt to pret manējo. Nevar vienmēr būt sociāls; vienai tendencei ritmiski jānomainās ar pretējo. Tam tā jābūt. Cilvēkam ir tendence iemigt citos. Uz tās balstās visas totalitārās sistēmas, arī mūsu patreizējā sistēma. Bet nākotnē cilvēks vairs nedrīkstēs tik vienkārši iemigt citos; viņam būs jāaizstāv sevi, lai, balstoties savā Es, radītu kārtību un izprastu sociālo dzīvi. Tas nozīmē, ka antisociālais instinkts nepieciešams, lai viņš kļūtu pilnīgs cilvēks.

Cilvēka cienīga kopiena ir tā, kas rēķinās ar cilvēku, kuram piemīt arī antisociāli instinkti. Tādēļ cilvēka cienīga kopiena nekad nevarēs būt tā, kas nodarbina tikai sociālo instinktu. Ja savai kopdzīvei mēs nodrošinām tādu formu, kas var uzņemt tikai sociālo instinktu, tas tā nemaz nav „sociāla”. Iedomāsimies, ka invalīdu iestādē kopēji strādā katru dienu 10 stundas. Šajā laikā viņiem jāvadās pēc aprūpējamo cilvēku vajadzībām, ne savējām. Var teikt, šis darba laiks ir tik specifisks tieši tāpēc, ka tas pilnībā tiek veltīts cilvēku aprūpei. Jo sociālāks ir šis darbs, jo labāk tas sasniedz savu mērķi. Te, tāpat, cilvēkam jāsaistās ar citu cilvēku, izmantojot savu sociālo instinktu jeb dziņu. Taču viņš nevar to darīt ilgāk par 10 stundām! Tas nav iespējams, jo piesakās iekšējais cilvēks. Katram no mums, lai saglabātu sevi cilvēku, kādā brīdī jāsaik pretoties citu pretenzijām uz mūsu sociālo dziņu. Jābūt iespējai sekot arī savām interesēm, apmierināt pašā vajadzības. Jābūt iespējai nodarboties ar lietām, kuras skar tikai mūs pašus. Pretējā gadījumā mēs sākam iekšēji sacelties pret sevis veltīšanu citu vajadzībām. Tāpat antisociālais instinkts piesakās tieši tajā brīdī, kad būtu jādarbojas sociālajam instinktā! Tāda ir pārspīlēti ilga darba laika un darba ētikas, kas izriet no pamatīgi pārprastas antroposofijas, konsekvence. Sfērā, kur cilvēkam reāli jāsaistās ar citu, kur reāli jādarbojas sociālajā dzīvē, viņš tomēr nav pilnībā klātesošs un varbūt pat izjūt apslēptu antipātiju pret cilvēkiem, kuru vajadzības tam jāapmierina. Ja Jūs gribat balstīties tikai uz sociālā instinkta, tad patiesībā tiek pastiprināts tieši antisociālais. Vēl precīzāk sakot, jūs paši darbojaties antisociāli, ja pieprasāt no saviem līdzcivīkiem sociālu izturēšanos. Padomājiet, kas patiesībā slēpjas aiz mūsdienās tik ierastajām sociālajām prasībām. Te aiz katra stūra glūn antisociālais instinkts, jo tajā mirklī, kad mēs pieprasām otram cilvēkam būt sociālam, mēs paši rīkojamies antisociāli.

Cilvēki šodien kļūst arvien antisociālāki, un tam ir dziļa jēga. Viņiem jāklūst antisociālākiem, lai kādreiz sabiedrība varētu tikt būvēta no atsevišķu cilvēku brīvas iniciatīvas, lai kārtību vairs nenoteiktu kāds no augšas. Tādēļ tuvākajā laikā egoisms kļūs arvien spēcīgāks, un cilvēki kļūs arvien antisociālāki. Nav nekādas jēgas pelt egoismu vai dusmoties uz to. Mēs taču nevaram iznīdēt antisociālo instinktu. Jautājums ir par to, kā iekārtot dzīvi, lai antisociālais instinkts mūs nesagrautu? Jo pašlaik tas grasās iznīcināt cilvēcisku eksistenci. Kāda forma jāpieņem mūsu sociālajai dzīvei, lai pie vārda tiktu gan sociālais, gan antisociālais instinkts, lai abi harmoniski papildinātu viens otru, nevis apkarotu?

4. Kas ir "sabiedrība"?

Īsta sociāla kopiena neveidojas no instinktiem, bet tā, ka atsevišķais cilvēks, no vienas puses, apzinās sevi saskaņā ar kopienas interesēm, bet, no otras puses, saņem no kopienas to, kas ir vajadzīgs viņam pašam. Te jēdziens „sociāls” tiek saprasts augstākā līmenī un **integrē** abus augstākminētos instinktus jeb dziņas. Šī jēdziena nozīme atšķiras no tā, kas tiek lietots, apzīmējot „sociālo” profesiju. Šajā, augstākajā, līmenī ar „sociālu” ir domāta visa sabiedrība un tās dzīves veids. Un tā ir atbilde uz jautājumu, kā sociālais un antisociālais instinkts var harmoniski darboties vienā veselumā?

Ja gribam uz to atbildēt, var pamanīt, ka tikko esmu pieļāvis rupju kļūdu. Esmu vidū uzrakstījis „dvēsele, norādot, ka dvēselei piemīt divi instinkti: tā ilgojas pēc kopienas, bet vēlas arī dzīvot sev. Tāpēc esmu uzrakstījis divus šiem instinktiem atbilstošus jēdzienus, proti, vienā pusē „kopiena”, otrā „Es”. Līdz ar to esmu radījis ilūziju. Kas tad īsti ir „kopiena”? Un kas ir „Es”? Sākotnēji man pat nav skaidrs, kas tas ir. Es apzinos tikai procesu savā dvēselē, proti, abas dziņas. Es pazīstu tikai šīs abas tendences, bet to mērķi man nav doti. Ja šo dziņu mērķi jau būtu sasniegti, es tās nemaz nejustu. Tāpat - sākumā mēs vēl īsti nezinām, pēc kā tiecas šīs dziņas. Vai varbūt jūs varētu atbildēt uz jautājumu, kas ir kopiena un kas ir Es? Diez vai, bet jūs noteikti piekritīsiet, ka sajūtat sevi šīs divas tendences. Mēs sajūtam tās brīdī, kad sākas to konflikts. Es pats esmu sācis ar šādu konflikta gadījumu. Es pretojos tam, lai nodotos kopienai, jo gribēju kaut ko arī sev. Pēc tam es vispārīnāju šo savu pārdzīvojumu. Tāpat, ja es rakstu „kopiena” un „Es”, tas ir tikai manas dvēseles pārdzīvojuma vispārīnājums, abstrakcija. Pagaidām tie ir pilnīgi tukši jēdzieni.

Tātad - mēs varam teikt sekojošo: konfliktā, kurā uzliesmo manas sajūtas, norisinās īstās kopienas un īstā Es sadursme. Īstā kopiena un īstais Es nonāk konfliktā, un manas sajūtas ir šī konflikta atspulgs. Tā kā tas ir īsts konflikts, es jūtu, ka jāpaliek uzticīgam sev, tātad es pārdzīvoju savu antisociālo instinktu. Ja mēs gribam samierināt abas dziņas, ja gribam atrisināt šo konfliktu katrā atsevišķā gadījumā, mums zināmā mērā jāieskatās aiz dvēseles, lai atrastu īstos spēkus, kas reāli iedarbojas uz dvēseli. Mēs nevaram operēt ar abstraktām domām, bet tikai ar reāliem spēkiem, kuru samierināšanu dvēsele pieprasa. Lai kopiena un Es patiešām rastu saskaņu, lai apmierinātu dziņas, mums jāoperē ar īstiem spēkiem, nevis ar abstraktiem jēdzieniem par mūsu sajūtām. Tādēļ izšķirošais jautājums skan šādi: kā mūsu domāšana var būt kas vairāk par dvēseles izpausmi, kā mūsu domāšanā var ienākt īstenība, kas darbojas dvēselē kā dziņas, kā mūsu ilgu mērķi – „kopiena” un „Es” – var iegūt skaidri noformulētu saturu, lai nepaliktu tukša abstrakcija?

Kā „kopiena” ir definēta manā tēlā? Tā ir definēta kā „Es” pretstats. Un tāpat arī otrādi. Ja jūs gribat to noformulēt pozitīvi, tad jāsaka: šī ir tukša cilvēciskās pašapziņas forma. Es sāku apzināties sevi, un šis apzināšanās process izpaužas pretstatu pāri: „Es” un „kopiena”. Apziņai piemīt dialektiska forma, un, kad vien mēs sastopam šādus dialektiskus jēdzienus, mums ir darišana ar cilvēciskās apziņas izpausmi. „Gars un matērija”, „cilvēks un pasaule”, „labais un ļaunais” – tās visas ir tukšas cilvēciskās pašapziņas formas. Tas ir brīža vispārīgums, kurā notiek apzināšanās. Kas kuru reizi iedodz apziņu, kas, piemēram, ir „matērijas” vai „ļauņa” konkrētais saturs, tas pilnībā atrodas ārpus šiem jēdzieniem. Un tomēr tas iedodz mūsu apziņu. Tas nav manā apziņā, tomēr iedodz to. Kā tas var ienākt manā apziņā? Kā lai es tieku no abstraktās domāšanas pie praktiskās? Tas ir mūsu sociālās nākotnes izšķirošais jautājums, jo katrs cilvēks arvien uzstājīgāk tiek aicināts kļūt par sabiedrības līdzveidotāju, un tas nozīmē, ka viņš nedrīkst savas dziņas tikai izjust, viņam jāiepazīst arī savu dziņu mērķi. Viņam jāsaprot, kā, no vienas puses, veidojas kopiena un, no otras puses, kā sevi realizē konkrētais Es. Tādēļ sociālais jautājums ir pamatā garazinātnes jautājums. Te jums ir sociālā jautājuma iekšējā saikne ar antroposofiju. Kā lai es attīstu savu domāšanu, lai tā būtu kas vairāk par pašpoguļošanu, lai tā atvērtu man acis uz kopienas veidojošiem spēkiem, kas atrodas ārpus manis, lai tā ne tikai teoretizētu par Es, bet palīdzētu pieņemt konkrētās individualitātes, kas atrodas man pretī, būtību?

5. Māksla skaitīt līdz trīs

Mūsu pašapziņa atspoguļojas divniekā. Šo divnieku mēs uztiēpjam īstenībai. Un liela sociāla problēma rodas no tā, ka mēs uztiēpjam dzīvei savas tukšās formas, ka gribam pārvarēt sociālās problēmas ar jēdzieniem, kuri tieši izslēdz šādu iespēju, kuri abstrakti skandina: „Es” un „kopiena”. Tā mēs tikai paši spoguļojamies. Savukārt īstenība balstās trijniekā, un cilvēks nenonāks pie īstenības agrāk, pirms nesāks domāt trijnieku. Antroposofija ir māksla skaitīt līdz trīs. To jūs varat pieņemt kā vienu no antroposofijas definīcijām. Antroposofijai ir tautas pedagoģijas raksturs, un principā tā neprasa neko citu kā attīstīt spēju skaitīt līdz trīs. Es, protams, esmu gatavs tam, ka jūs uzskatīsiet šo domu par pilnīgi traku. Daži no jums teiks, ka viņi pilnīgi noteikti prot skaitīt līdz trīs. Varbūt kāds no klātesošajiem prot skaitīt arī līdz četri vai pieci, vai pat līdz tūkstošiem, vai miljoniem. Tas, protams, ir jauki, bet, ja jūs gribētu man parādīt, kā jūs skaitāt, tad pierādītos, ka īstenībā jūs protat skaitīt tikai līdz divi. Attiecībā uz sociālo dzīvi jūs tomēr skaitāt tikai līdz divi, proti, ja vienkārši virknējat skaitļus vienu pie otra līdz tūkstošiem un tālāk. Es gribu jums to nodemonstrēt:

Tagad es saskaitīšu jūs. Cik cilvēku šeit ir? Viens, divi, trīs, četri, pieci, seši, septiņi utt. – tā es varu jūs saskaitīt. Uz kā ir balstīta šī skaitīšana? Tā balstās uz katras mana rādāmā pirksta kustības, ar kuru es noliedzu tā cilvēka individualitāti, kuru pieskaitu citiem. Man jāignorē tas, kas padara katru atsevišķo cilvēku par īpašu būtni, lai saskaitītu visus kopā; man jāskatās uz to, kas visiem ir kopīgs, tāpat kā es varu saskaitīt galdus vai krēslus, tikai izveidojot virsējdzieni „mēbeles”. Bet ko tad es rezultātā iegūstu, kad jūs šādi saskaitu? Ja jūs būtu cūkas, piedodiet man šo salīdzinājumu, tad pietiktu jūs vienkārši saskaitīt kopā, lai iegūtu cūku ganāmpulku, kopienu. Ar cilvēkiem es tā nevaru darīt. Ja es saskaitu vienu, divus, trīs, četrus, piecus un tā tālāk cilvēkus, tad es neiegūstu cilvēku kopienas, jo esmu tos kā cilvēkus izslēdzis. Tad es iegūstu tikai cūku ganāmpulku. Tieši specifiski cilvēcisko man jānoliedz, lai varētu saskaitīt cilvēkus. Tas, ka tā ir individuāla, vienreizēja būtne, piešķir viņam cilvēcisku kvalitāti, kā arī piešķir cilvēka tiesības, cilvēka godu. Ja es skaitu, tad manā priekšā ir noteikta ķermeņu masa, un rodas jautājums, kas šo masu padara par cilvēku kopienas. Te jābūt kaut kam vienojošam, kas nenoliedz individu, bet saglabā

to un pat veicina. Tāpēc sociālās dzīves kontekstā es patiesībā vienmēr skaitu tikai līdz divi, arī tad, ja it kā skaitu līdz tūkstošiem, jo lietoju tikai jēdzienus „jūs” un „Es”. Sociālās dzīves nozīmē es neko vairāk arī nedaru, kad skaitu cilvēkus kopā. Es ietveru vienā redzeslokā un nolieku sev pretī „kopienu” un „Es”, un šādi arvien vēl esmu paša apziņā radītās abstrakcijas gūsteknis. Tā es nevaru nokļūt pie kopienas veidojošiem spēkiem ārpus manis.

Var gadīties, ka šādā apziņā, kas saprot tikai skaitli divi, sevi grib izdzīvot sociālais un antisociālais instinkts. Kā šādā apziņā dzīvo sociālais instinkts? Pirmkārt, cilvēks var identificēties ar kādu kopienas, ar kuru viņam ir viena vai dažas kopīgas pazīmes. Galvā abi tiek saslēgti kopā. Es varu teikt: esmu baltādainais cilvēks, jūs arī: tas mums ir kopīgs. Tātad tas mūs apvieno. Tā cilvēks identificējas, piemēram, ar balto rasi. Vai ar vīriešu dzimti. Vai ar Antroposofisko biedrību. Jūs visi esat antroposofi, un es varu ar jums identificēties.

(Kāda klausītāja replika: „Es neesmu antroposofs!”)

Ko? Jūs neesat antroposofs? Tādā gadījumā mums, diemžēl, jālūdz jūs pamest šo telpu. (Smieklī.) Jūs smejaties, bet šis ir tieši tas punkts, kurā rodas rasisms, nacionālisms un visi pārējie ļaunie gari. Ja sociālie un antisociālie instinkti ienāk pilnīgi dialektiskā apziņā, tad rodas rasisms. Tas nozīmē, ka cilvēks abstrakti identificējas ar kādas grupas vispārējo pazīmi un izdzīvo savu sociālo instinktu, vienlaicīgi ienestot citu grupu, jūtoties savā naudā pārāks par to un šādi izdzīvojot savu antisociālo instinktu.

Tātad - ar dialektisku apziņu mēs nemaz nevaram būt cilvēku kopiena, kurā sociālais un antisociālais instinkts harmoniski sadarbotos. Kādu tad kopienas mēs īsti meklējam? Šodien, kad ikviens cilvēks ir atsevišķs Es, kopienas vairs nevar tikt veidota uz individualitātes rēķina. Tādēļ mēs meklējam kopienas, kuras saturs un mērķis ir Es, bet kura arī vienlaicīgi ir Es izpausme. Mēs meklējam kopienas, kas nes Es, un Es, kas nes kopienas. Mēs nemeklējam izšķīšanu vienam otrā, bet imanenci. Un imanence jeb reāla Es un kopienas sadarbība abstraktas identifikācijas vietā mums izdosies tikai tad, ja mēs pakāpeniski ielaidīsim savā apziņā trīsvienību. Tas nav mana apgalvojuma dēļ, bet tādēļ, ka tiešām, no vienas puses, kopienas balstās trīs procesos un, otrkārt, indivīds vienmēr izdzīvo sevi trīskārši. Īstenība balstās trīskāršā spēku kopdarbībā, nevis duālismā. Duālisms ir tikai mūsu pašu apziņas atspoguļojums, un mēs noslēdzamies no īstenības, kad uztiēpjam tai savas apziņas formu, nevis attīstām šo formu, vadoties pēc īstenības.

Ja mēs atsakāmies, pirmām kārtām, no teoretizēšanas un ideoloģizācijas un iesaistāmies ārējā īstenībā, tad atduramies pret trīsvienību un punktiem, kuros Es ar kopienas tiešām saskaras tā, ka katrs atsevišķais, tikko sācis apzināties šos punktus, kļūst par sociālās dzīves līdzveidotāju daudz plašākā mērā nekā tas, kuru varam iedomāties stāvam aiz tādiem tukšiem jēdzieniem kā „līdznoteikšana”. Es gribu sniegt jums tikai sākotnēju, maigu šī fenomena tēlu, nevis teoretizējot, bet vienkārši raksturojot dzīvi: vispirms aplūkojot Es no sociālās puses un tad otrādi - no Es puses pievērsoties kopienai.

6. Cilvēka individualitātes piedzimšana

Varbūt kādam no jums pēdējā laikā laimējies turēt rokās jaundzimušu bērnu? Iztēlojieties šādu jaundzimušo, kā viņš gul jūsu rokās, tik vājš un atkarīgs. Un tagad iedomājieties, kas notiek, kad viņš ir jau pāris nedēļu vecs, un jūs tuvojaties mazulim ar zvaniņu. Viņš smejas. Kad pāriet vēl kāds laiciņš, viņš jau tver zvaniņu ar rociņu un krata to, cik vien spēka. Tātad - viņš arvien spēcīgāk reaģē uz tiem kairinājumiem, kas nāk no apkārtējās pasaules. Tā viņš atdarina arī to, ko pieaugušais runā viņa klātbūtnē. Kā mēs varam to raksturot? Bērns uzņem no savas vides to, kas var rosināt gribu un ko griba viņa ķermenī var pārveidot par spēju. Tas nenotiek patvaļīgi, kad bērns vingrina acis ar kādu spožu priekšmetu, pirkstiņus varbūt ar atslēgu saišķi, ausis - ieklausoties mātes balsī. Tas palīdz viņam iestāties šajos orgānos, pamazām mācoties redzēt telpiski, arvien veiklāk kustināt pirkstiņus un ar muti atdarināt mātes teiktos vārdus. Šādā veidā viņš pakāpeniski iekļūst savā ķermenī. Tātad - mēs varam teikt: šis mazais bērns ir atkarīgs no tā, ka satiek tieši tādas pieaugušas, kuriem var tikties pretī ar savu gribu, kuri māc piedāvāt bērnam to, kas ir piemērots, lai rosinātu viņa aktivitāti. Šo attiecību formu, kad viens kaut ko piedāvā, otrs to uztver un pamazām caurstrāvo ar paša garu, pārveido ar savu gribu, apgūst, padara par savu un iekustina tālākai darbībai, to es saucu par gara dzīvi. Aizmirstiet, lūdzu, uz brīdi visas teorijas, kuras esat dzirdējuši par gara dzīvi un ņemiet vērā, ka tagad par gara dzīvi es saucu tikai to, ko nupat esmu aprakstījis un ko katrs no jums pats var novērot. Es rakstu to uz tāfeles zem „kopienas”.

Tā mēs kādu brīdi spēlējamies ar bērnu, un tad vienā mirklī viņš sāk kliegt. Viņam kaut kā trūkst, ir jāapmierina kāda no ķermeņa vajadzībām. Varbūt viņam vajag paēst vai nomainīt autiņu. Šajā brīdī viņš ir atkarīgs no pavisam kā cita par pirmīt raksturoto. Šajā brīdī viņš ir atkarīgs no tā, vai kāds pieaugušais pievērsīsies nevis bērnam, bet dabai – šī bērna interesēs, ņemot vērā viņa vajadzības. Viņa interesēs ir, lai pasaulē kāds no cilvēkiem pievērstos dabai, varbūt iesētu burkānus, novāktu ražu, pārstrādātu to un piegādātu to bērnam uzturā; vai varbūt iesēj linus, pārstrādā tos diegos, noauž audumu utt., līdz top autiņš bērnam. Šo atkarības formu es saucu par saimniecisko dzīvi. Tātad - ar vārdiem „saimnieciskā dzīve” es apzīmēju tās attiecības, kad cilvēki komunicē netieši, kad daba kļūst par viņu starpnieku, kad bērns ir atkarīgs no tā, vai kāds cilvēks var pievērsties dabai, domājot par bērna vajadzībām un komunicējot ar bērnu caur pārveidoto matēriju. Lai ko jūs vēl neuzskatītu par saimniecību papildus minētajam, ar vārdiem „saimnieciskā dzīve” es šobrīd apzīmēju tikai nupat raksturoto, ko katrs no jums var pieredzēt kā ārējās pasaules realitāti. Es rakstu uz tāfeles arī „saimnieciskā dzīve”.

Var gadīties, ka bērns neatrod ne vienu, ne otru. Var gadīties bērns, kurš nesastop pieaugušo, kurš varētu rosināt viņa vēlmi atdarināt, un nevienu, kurš būtu gatavs locīt savu muguru, pārstrādājot dabas veltes, lai viņu pabarotu. Jūs zināt, ka patlaban miljoniem bērnu nav iespēju ne mācīties, ne paēst, viņi nevar paēdināt nedz savu miesu, nedz garu. Tajā mirklī, kad bērnam iztrūkst garīgā un saimnieciskā dzīve, viņš kļūst atkarīgs no kāda trešā spēka, kas ir pavisam citas dabas fenomēns nekā pirmie divi. Tad viņš ir atkarīgs no tā, vai cilvēki viņa apkārtnē ir attīstījuši zināmu sajūtu par cilvēka dzīves vērtību. Tad viņš ir atkarīgs no tā, vai pietiekami lielu cilvēku skaitu pārņems sajūta, ka tas nav taisnīgi – jo viņš taču ir cilvēks -, ja šis bērns nesastop ne audzinātāju, ne kādu, kas viņu pabarotu. Tas nav taisnīgi -, ja cilvēks nesaņem to, kas ļauj viņam būt cilvēkam. Mums šim fenomenam ir skaisti apzīmējumi: „taisnīguma sajūta” un „taisnīguma jūtas”. Un pati valoda atklāj mums, kāpēc šī trešā attiecību forma ir pavisam kas cits nekā abas pirmās Ievērojiet, lūdzu, ka ar „tiesisko dzīvi” es nedomāju neko citu kā to, ko esmu tikko aprakstījis un ko jūs paši vienā vai otrā gadījumā varat novērot dzīvē. Vidū, zem vārda „Kopiena”, es rakstu „tiesiskā dzīve”.

Dvēsele

Kopiena

Saimnieciskā dzīve
Tiesiskā dzīve
Gara dzīve

Es

Tiesiskā dzīve būtu pārāk vāja, ja jūtām nepievienotos varas spēks. Bērns ir atkarīgs no tā, vai pieaugušie iestājas par viņa cilvēktiesībām, apelējot pie varas instrumenta. Bet šī vara nedrīkst noteikt neko citu kā vien to, ka bērnam ir jātiek audzinātam vai jābūt pabarotam. Ja gara dzīve un saimnieciskā dzīve tiek traucēta, jāiestājas taisnīguma sajūtai, taču šī sajūta neaudzina, kā arī tā nerok zemi. Visam turpmākajam mūsu darbam ir ārkārtīgi svarīgi, lai jūs patiešām saprastu šo vienkāršo faktu: no tā, ka es sajūtu netaisnību, ko piedzīvo trešā pasaule, neviens cilvēks nebūs paēdis, un tāpēc vien, ka es pieprasu labu izglītību, neviens bērns netiks izglītot. Mana taisnības sajūta norāda uz nepieciešamību. Bet ne jau no taisnīguma sajūtas, bet gan no divu noteiktu cilvēku satikšanās un tā, kas viņu starpā notiek, atkarīga izglītība; tāpat arī neviens nebūs paēdis no taisnīguma sajūtas, bet no tā, ja kāds cilvēks pievērsīsies dabai, no kuras iegūtā vērtība apmierinās cita cilvēka vajadzības.

Jūs redzat, ka kopiena, ja to neizdomā, bet konkrēti apraksta, patiešām iedalās trīs pakārtotās kopienās. Mēs komunicējam viens ar otru trīs veidos: mēs saprotam viens otru un mācāmies viens no otra, mēs apmaināmies ar precēm, un mēs sajūtam taisnību un netaisnību. Ikviens šodien lepojas ar savu atšķirīgo „Es”. Taču neviens nenokrīt uz zemes jau gatavs kā akmens. Cilvēks nonāk pie sevis, veidojot ar saviem līdzcilvēkiem šīs trīs attiecību formas.

7. Primārie sociālās dzīves faktori

Un tagad pievērsiet, lūdzu, uzmanību tam, kas notiek starp mums, cilvēkiem, kad mēs komunicējam kādā no minētajām jomām. Tad katru reizi starp mums rodas kaut kas objektīvs, cik vien objektīva kāda lieta vai parādība var būt. Tas ir tik īsts, ka bez tā cilvēkams nojāmirst. Cilvēka dzīve ir atkarīga no šiem trim objektiem, kas rodas katru reizi, kad cilvēki kādā no jomām komunicē savā starpā. Kas rodas tad, ja griba

satver kāda izklāstīto ideju? Tad rodas spējas. Kas rodas tad, ja, ņemot vērā otra cilvēka vajadzības, tiek pārveidota daba? Tad rodas prece vai ekonomiskā vērtība. Un kas notiek tad, ja iekvēlojas vispārcilvēciskās jūtas? Tad rodas tiesības. Un šo trīs objektu raksturs nosaka, vai katrs cilvēks nonāks pie sava Es, vai kopiena būs cilvēka cienīga.

Spējas, prece un tiesības ir sociālās dzīves primārie faktori. Pievērsiet, lūdzu, vēlreiz uzmanību tam, ka es neesmu definējis, kas kurā situācijā ir spējas, prece vai tiesības. Šodien cilvēki iedomājas, ka šīs lietas ir viegli definējamas. Piemēram, saka: 'Prece ir tas, ko tirgo.' Un tāpēc viņi uzskata tiesības par precī, jo ar tām tirgojas, kā rezultātā piedzīvo Spānijas krīzi. Tas, ko Spānijas tirdzniecības bilancē saskaitīja kopā tādēļ vien, ka uzskatīja to par precī un domāja, ka tādēļ to var skaitīt kopā, tikai daļēji cēlās no dabas pārveides; lielākoties viss izrietēja no esošas vai trūkstošas taisnības saizjūtas. Ja mēs gribam piekļūt ar savu domāšanu realitātei, tad jārēķinās ar šo abu faktoru – preces un tiesību – nodalīšanu un jāveido savus jēdzienus atbilstoši tam, ko tiešām var novērot dzīvē. Ar definīcijām jūs nesasnēsiet neko citu kā vien savu personīgo intelektuālo kambarīti augšā mākoņos. Jūs aptversiet eiro krīzes būtību tikai tad, ja ieraudzīsiet, kā, žonglējot ar definīcijām reālu faktu vietā, cilvēki ieslid haosā. Bet, ja jūs, godīgi raksturojot reālās attiecības, pamazām izlobīsiet būtisko, jums būs viegli saprast, kas patiesībā slēpjas aiz definīcijām, kur šeit darbojas tiesības un kur spēlē iesaistās prece, kā tas, būdams neapzināts, tiek nosegts ar definīciju plīvuru, un kā jūs paši varat reāli un efektīvi iesaistīties katrā situācijā.

Spējas, prece un tiesības – šīs trīs lietas pastāv ārējā dzīvē tik objektīvi, ka es drīkstu apgalvot - viss, ko jūs redzat šajā telpā, sastāv no šīm trim lietām, kas veidojas mūsu starpā un kuras katrs no mums aktuāli ietekmē raksturotajā veidā. Kā jūs domājat, kur mums šeit ir tiesisks process? Tas fakts, ka mēs šeit esam sapulcējušies un varam brīvi runāt, izriet no tā, ka pietiekami lielam cilvēku skaitam ir sajūta - cilvēkiem pienākas pulcēšanās brīvība. Šī sajūta neattiecas uz mums kā individuāliem gariem, šī sajūta mūsos saka tikai to: 'nav mana darišana, kas tie ir vai ko viņi domā; man pašam nav obligāti tam jātic, bet esman ar varu jāaizsargāt viņu brīvība, jo šī brīvība pienākas cilvēkam kā tādām.' Tas ir pirmais, kas pavisam konkrēti darbojas šajā situācijā un rada šī brīža realitāti. Otrs aspekts ir tas, ka es stāvu uz cietas grīdas, ka te ir sienas, galdi un krēslī utt. Tā visa nebūtu, ja kaut kur pasaulē kāds cilvēks nepievērstos zemei un neiestādītu rīsus, ja kāds cits šos rīsus neapēstu un tad, savukārt, nepārveidotustrādātu tēraudu mašīnās, ar kuru palīdzību nākamie varētu uzcelt šīs sienas. Tas izriet no tā, ka cilvēkiem ir ne vien sajūta par vispārcilvēciskām vajadzībām, bet viņi arī pievēršas dabai, un pārveidotā daba iegūst noteiktu vērtību, kuru var mainīt ar citu pārveidotās dabas daļu. Tā šajā telpā pavisam reāli savu lomu spēlē saimnieciskā dzīve un veido šī konkrētā mirkļa realitāti. Un kur ir trešais aspekts? Kur parādās tas, kā viens kaut ko pastāsta, piedāvā to citiem, varbūt viena vai otra cilvēka griba tam panākas pretī, tie saprotas un izveido kopā kaut ko dzīvei derīgu? Protams - starp jums un mani. Lai arī tas nav pareizi teikts: starp jums un mani. Īstenībā es varu teikt tikai: starp tevi un mani, starp tevi un mani, starp tevi un mani utt. Tas norāda uz trešā faktora īpatnību, kurš veido konkrēto mirkli kopā ar diviem citiem faktoriem. Šis trešais būtībā norisinās tikai starp vienu indivīdu un otru indivīdu. Katram no jums ir noteikta pieredze, kuru jūs tagad savienojat ar manis teikto un veidojat katrs pavisam citu jēdzienu, atšķirīgu no pārējiem. Un daži arī labprāt snauz. Spēju veidošana vienmēr izriet no individuālās piepūles. Tātad - šeit vidū es rakstu trīs faktoros: prece, tiesības un spējas.

	Dvēsele	Es
Kopiena		
Saimnieciskā dzīve	prece	
Tiesiskā dzīve	tiesības	
Gara dzīve	spējas	

Mēs komunicējam trīskāršā veidā. Mēs radām sociālo dzīvi no trim procesiem. Vienota sabiedrība nav sākums, bet produkts, kas izriet no trim procesiem, kuri ir neiedomājami atšķirīgi. Mēs neapzināmies šos trīs savas kopdzīves avotus, tādēļ ka iefantazējam sākumu gala produktā – vienībā. Mēs domājam, ka valstij jāsniedz mums izglītība, valstij jānodrošina mums ienākumi, valstij jārada tiesības. Tas ir nacionālisms. Un šim nacionālismam nav nekā kopīga ar realitāti; arī tad ne, ja tas tiek paplašināts ar ES vai pasaules virsotni. Tā ir fantāzija. Reālais avots ir vienmēr tur, kur jūs apgūstat spējas, kur jūs

starpilvēciskā telpā piedalīties pašu ražotā produkta īstās vērtības noteikšanā, kur jūs jūtat taisnīgumu vai netaisnību. No šiem trim avotiem plūst dzīve. Pasaules virsotne neīsteno izglītību, tā neveido saimniecību un nerada tiesības. Pretējā gadījumā tā neveicinātu sabiedrības saliedētību; tā pavisam noteikti novestu pie tās šķelšanās un naidīguma. Jo vienība tiek radīta no trim avotiem, un tā var kļūt cilvēka cienīga vienība tikai tad, ja cilvēks apzināti ir klāt šajos trīs sākumpunktos, nevis kā apburts blenž uz šķietamo „augšu”. Šī „augša” ir fantāzijas produkts. Tā ir tikai paša atbildības noliegšana, un tā ir reāla tikai tad, ja es noveļu no sevis atbildību un līdz ar to piešķiru tai varu pār sevi. Taču tai nav varas pavērst sociālajā dzīvē ko nebūt uz labo pusi, jo sociālā dzīve norit caur individuālo cilvēku. Tikai tā var mainīt virzienu. Jo šaurāka ir piramīdas virsotne, jo tālāk tā ir no sociālā jautājuma atrisināšanas. Varbūt aplūkosim šos trīs sociālās dzīves sākumpunktus precīzāk.

8. Prece saimnieciskajā dzīvē

Vispirms varbūt uzdosim sev jautājumu, kas tas īsti ir - prece? Lūk, šeit es jūtos spiests pateikt ko tādu, kas sākumā izklausīsies pēc paradoksa. Es apgalvoju, ka prece ir kas tāds, ko nevar satvert. Ļaujiet man to paskaidrot. Redziet, te ir mans mobilais telefons. Ja mēs uztveram to kā lietu, kuru var satvert, mēs varam uzskaitīt tās jutekliski-fiziskos parametrus, tehniskās īpašības, bet tomēr – kas tas tāds ir? Mūsu priekšā ir daļa no fiziskās īstenības. Tātad mans mobilais telefons ir fizikas objekts. Bet vai tādēļ tas ir arī ekonomikas objekts? Nebūt ne. Preces raksturu šī fiziskā lieta iegūst tikai tad, kad es iesaistu to kādā starpcilvēciskā procesā. Un šīs preces raksturs nepārtraukti mainās, kamēr es turu to rokās. Tā pat var zaudēt preces īpašības, kamēr es turu to rokās, preces vērtība var tuvojies nullei. Kā ir tad, ja, piemēram, šis telefons ir aizmirsts un atrodas bēniņos? Vai arī tad tas ir prece? Vai, piemēram, šī telefona tautsaimnieciskā vērtība atšķiras, ja tas atrodas manās vai cita cilvēka rokās? Tātad - tam, kas padara šo telefonu par saimnieciskās dzīves elementu, vispirms jāpievienojas fiziskajam priekšmetam, pateicoties kuram, tas, tā sakot, dotajā mirklī staro no telefona starpcilvēciskajā sfērā.

Katrā ziņā, lai ieraudzītu šo starpcilvēcisko elementu, nepietiek ņemt vērā tikai acīmredzamus faktorus, bet jālūkojas tālu pasaulē. Es, piemēram, pētu tirgu, studēju cenas un izveidoju tirgus statistiku. Statistika man parāda, ka es varu pārdot savu telefonu par 100 eiro. Es izrēķinu, kas paliek pāri, atņemot pirkšanas summu, redzu, ka tas būtu labs darījums, un nolemju ražot šādus telefonus. Es uzsāku ražošanu. Taču, kamēr es ar saviem līdzstrādniekiem ražoju fabrikā telefonus, kādam japānim ienāk prātā ģeniāla ideja, kā šo modeli varētu uzlabot un uzlaboto variantu pārdot pat lētāk par manu novecojušo modeli. Es zinu konkrētus gadījumus no farmācijas industrijas, bet ikviens pazīst līdzīgas situācijas. Tā ir ikdiena. Ja es tagad izlieku savu telefonu tirgū, ko tas ir vērts? Vai es dabūšu par to savus 100 eiro? Var pat gadīties, ka tam būs jāpaliek pie manis, jo tam vairs nebūs nekādas vērtības.

Tam patiesi nav nekādas vērtības, ja tas nevienam nav vajadzīgs, un tas, lūk, ir svarīgi, jo tas, kas nevienam nav vajadzīgs, ko es faktiski esmu uztaisījis tikai pats sev, ekonomiskajam procesam ir vienaldzīgs, tam nav itin nekādas saimnieciskās vērtības. Tas, ko es taisu pats sev, nav prece. Vai es pagrabā konstruēju lidmašīnu modeļus, vai nodarbojos ar sportu, daba kļūst par precī tikai tad, ja es to ne tikai apstrādāju, bet arī ņemu vērā cita cilvēka vajadzības, un ja mana darba auglis atbilst šīm vajadzībām tā, ka šis cilvēks to pieņem. Ja nē, tad es vēl neesmu iekļāvies sociālajā dzīvē, un tad nav nekādas cenas, nekāda preču apgrozījuma, nekādas naudas, nekādas saimniecības.

Par to varētu ilgi prātot, taču tas ir fakts: ekonomika sākas tad, kad es strādāju nevis sev, bet citiem. Tagad jūs varētu teikt: Nu un tad? Tas taču nokārtojas pats no sevis. Novecojušo telefonu ražotājs vienkārši bankrotēs un būs spiests piedāvāt kaut ko vajadzīgāku. Tā, lūk, domā arī mūsu tā sauktās „tautsaimniecības zinātnes” pārstāvji, kā jūs varbūt zināt. Viņi piešķir šim fenomenam jauku, necilvēcisku apzīmējumu: „tirgus tīrīšana”. Izsakoties šādi, viņi neredz izšķirošo ekonomiskā procesa momentu. Kamēr es ražoju telefonus, es kaut ko patērēju. Man šajā laikā jāēd, tāpat kā maniem līdzstrādniekiem. Man vajadzīgs arī apģērbs utt. Un kādam jāsadā arī izejvielas, kuras vajadzīgas telefona ražošanai. Arī viņam kaut kas jāēd visu šo laiku. Tas nozīmē, ka noteiktam zemnieku skaitam jāapstrādā zeme, noteiktam kalnraču skaitam jāsadā man rūda un šuvējām jāizgatavo mums visiem apģērbs. Arī pastniekiem jāiznēsā pasts, un tas viss tikai tādēļ, lai es varētu ražot mobilos telefonus. Tas viss satek telefonā, proti, daudzu cilvēku dzīves laiks. Ja tagad šis telefons, kas ir aprijis visas minētās preces un visu minēto, kā arī daudzu citu cilvēku dzīves laiku, neatbilst neviena cilvēka vajadzībām, ja tautsaimnieciskais process nevar to sagremot, bet gan izraida no sevis nesagremotu, ko tas nozīmē tautsaimniecības kopbilancei? Ko tas

nozīmē citu preču vērtībai, kurās šis dzīves laiks nevarēja ieplūst, kuru atbilstoši mazāk tika saražots tikai tādēļ, ka konkrētais tautsaimniecības spēks tika ievirzīts sliedēs, kuras beidzās strupcejā?

Ja jūs gribat salīdzināt to ar kādu fenomenu no dzīves, tad vislabākais tēls ir vēža audzējs. Arī vēža gadījumā runa ir par to, ka uzturvielas no organisma tiek aizvadītas tur, kur tās veido ko tādu, kas organiski nevar iekļauties organismā, tātad tam nekalpo, bet gan izraisa pārspīlētu šūnu vairošanos. Tas pats notiek, kad ražošana orientējas pēc tirgus statistikas un saimnieko ar dzīvi nesaistīti.

Ekonomiskais process ir būtiski sarežģītāks, nekā uzņēmējdarbības un tautsaimniecības triviālajās mācībās paustie uzskati. Saimniekot nozīmē: izejot no šodienas vērtību attiecībām, veidot nākotnes vērtību attiecības. Ja es šodien kādā vietā ražuju ko tādu, ko rīt nevarēs pārdot, tad tas skar ne tikai mani, bet visu struktūru, visu vērtību savstarpējās attiecības. Ir taču atšķirība, vai uzņēmējs ražo kaut ko balstoties tikai uz tirgus pētījumiem, vai arī viņš iepriekš zina, kā darbs iekļausies kopīgajā saimniecības struktūrā. Bet tad viņam jāzina daži faktori, kurus nevar izdibināt, tikai vērojot tirgu. Piemērā ar mobilo telefonu mēs redzējām, kurš faktors galu galā nospēlēja izšķirošo lomu: tas, ka Japānā kādam cilvēkam ienāca prātā ideja uzlabot telefonu ar mazākiem ieguldījumiem. Kam būtu jānotiek, lai mūsu uzņēmējs netrāpītu, tā sakot, garām tirgum? Viņam būtu jārunā ar uzņēmēju Japānā. Viņam būtu jāsakontaktējas ar visiem pārstāvjiem mobilo telefonu ražotāju nozarē, jāizveido sava veida komunikatīvs tīkls. Šajā tīklā būtu jāpanāk ievērojams noteiktās nozares uzņēmumu skaits, izveidojot īpašu padomi, kurā būtu jāpiedalās ne tikai uzņēmējiem, bet arī darba darītājiem, strādniekiem, jo tīrās īpašnieku intereses ir pretrunā ar vērtību veidošanu. Varbūt šeit der forma, ko esmu parādījis vienā no saviem rakstiem.<http://www.dreigliederung.de/assoziativwirtschaft/>

Un tad padomājiet, lūdzu, vēl par ko citu. Pieņemsim, ka mūsu uzņēmējs ir sakontaktējies ar visiem nozares pārstāvjiem un atkal ražo mobilos telefonus. Bet kaut kur pasaulē uznāk liels sausums un tiek savākta maza labības raža. Vai mūsu uzņēmējs tur saņems savus 100 eiro par telefonu? Nē, viņš tos nesaņems, jo šajā reģionā relatīvi vairāk naudas tiks izdots par labību, kas patērētājam būs lielāka vērtība nekā telefons. Tas nozīmē, ka, patiešām vēloties apmierināt cilvēku vajadzības, man jāpārzina ne tikai vienu nozari, bet visas nozares un to kopsakarības. Man jāpārzina manas nozares sasaisti ar citām nozarēm: vai salīdzinājumā ar lauksaimniecības nozari mobilo telefonu ražošana vispār var augt, vai turpmāk var uzņemt kapitālu, vai vēl ir kreditēšanas vērtība, vai varbūt no tās jāizņem kapitāls, nozarei jāsarūk un man jāmeklē cits darbs, pirms ražošana kļūst veltīga un es palieku bez darba. Te man būtu jāzina šķietami nebūtiskas lietas, piemēram, kā zemnieks nonāk pie atziņas, ka rīt līs lietus. Tātad jāuzbūvē visu nozaru un uzņēmumu reprezentatīvais tīkls. Ne gluži visi uzņēmumi, bet tomēr ievērojams to skaits var veidot tīklu (sasaisti), ja vien ir nedaudz labās gribas.

Tikai tas ļaus vairs nesaimniekot akli, bet patiešām jēdzīgi ieguldīt savu darbu visas sabiedrības labā, patiešām apmierināt līdzcilvēku vajadzības. *Homo oeconomicus* tiks pārvarēts tikai tad, kad cilvēki sāks interesēties viens par otru. Šī ir asociatīvās saimniekošanas ideja. Uztvere, domāšana sasaistē un kooperācija ir līdzekļi saimniecības uzbūvei, kurā atsevišķam cilvēkam ir iespēja to ietekmēt un vienlaicīgi justies tajā droši. Jo tikai tad, kad katrs patiešām strādā citiem, nevis sev, ikvienam jebkurā laikā ir arī ienākumi. Ņemot vērā darba sadales faktu, šī kopsakarība pamazām būtu jāsaprot visiem. Es rakstu zem Es „domāšana/uztvere”.

Kopiena	Dvēsele	Es
saimnieciskā dzīve	Prece	domāšana/uztvere
tiesiskā dzīve	Tiesības	
gara dzīve	Spējas	

9. Izglītība gara dzīvē

Tātad, lai saimnieciskajā procesā rēķinātos ar individu, nepieciešama plaši sazarota domāšana un uztvere. Tagad - kā ar gara dzīvi? Kā panākt, lai individuālais cilvēks to uzņemtu un kopiena to balstītu?

Aktuālais izglītības (*Bildung* – burt. veidošana) process notiek starp mani un jums, vai, kā es pirmīt teicu, nevis starp mani un jums, bet īstenībā starp mani un tevi, un tevi, un tevi, t.i., katru no jums individuāli. Kas tad notiek starp mani un tevi šajā mirklī? Es veidoju kādu jēdzienu tā, lai tu varētu to uztvert. Tas ir mans jēdziens, bet tev tas ir uztveres objekts. Un kamēr tu šo savu uztveri, tātad, to, ko tu uztver no manis, savieno ar citiem uztveres objektiem jeb iespajdiem, kurus tu esi saņēmis kur citur, un šādi veido sev jēdzienu par to, ko es saku, tu faktiski veido (izglīto) sevi. Te rodas tavas gribas uztvertais un caurstrāvotais jēdziens. Jēdzieni neceļo apkārt telpā. Parasti cilvēki domā, ka, komunicējot savā starpā, viņi apmainās ar „informāciju”, un iedomājas to tā, it kā tavas smadzenes būtu koka gabals un es tajā iegrieztu savu domu, it kā mana doma varētu bez tavas līdzdalības ielīst tavās smadzenēs. Bet tā tas nav, jo mūsu starpā ir siena, kuru veido atšķirības domāšanā un uztverē. Un šo sienu var pārvarēt tikai katrs pats, uzbūvējot savu individuālo tiltu, t.i., jēdzienu. Viens izveido šo jēdzienu tā, cits savādāk, trešais nemaz neizveido. Katrā ziņā, ja tas izveidojas, tad tikai individuālas gribas piepūles rezultātā. Un te mēs varam skaidri redzēt, uz kā balstās izglītības jeb cilvēka veidošanās process – tā ir viņa brīvā griba.

Šodien cilvēki domā, ka izglītībai nav vajadzīga **brīvā griba**, ka pietiek ar **ideju**. Un vēl viņi domā, ka idejai kaut kur jāmit, vislabāk kopā ar fizisku varu. Ideju saista ar varas monopolu, ar valsti. Tur nu tā mit, labā ideja, visticamāk kaut kur augšā – Eiropas savienības pārvaldē. Un no turienes tā notek lejā: caur valdībām, izglītības ministrijām, caur mācību spēkiem līdz pat gala patērētājam – bērnam ar lielām acīm un ausīm; caur tām šī labā ideja iekļūst viņā, līdz viņš top gudrs un izglītots. Tā cilvēki šodien iedomājas izglītību.

Patiesībā izglītība ir kaut kas pilnīgi pretējs. Izglītība īstenojas, ja bērns liek cita izklāstītai idejai kaut ko pretī, pārbauda to, saista ar sevi un beidzot izveido savu jēdzienu. Izziņa vienmēr balstās iekšējā aktivitātē. Arī starp mani un jums izglītošanās notiek tikai tiktāl, cik jūs paši sevi nostādāt man pretī. Mans jēdziens nevar nokļūt jūsu galvās bez jūsu līdzdalības, un, ja tas tur arī nokļūtu, tad jūs to nesaprastu. Jāsaprot jebkurā gadījumā ir jums pašiem. Protams, ļoti viegli var pierādīt pretējo. To var viegli pierādīt, ja piedraud bērnam ar varu. Iedod bērnam ideju un liek viņam iemācīties to no galvas. Un ja bērns nevar to atstāstīt, viņš tiek sodīts. Vīspirms viņu izslēdz no skolas un tad arī no līdzdalības sabiedrības saimnieciskajā un kultūras procesā. Tas notiek, ja skolu saista ar valsti, ja skola tiek uzskatīta par valsts lietu, skolotājs par valsts varas instrumentu, kura pusē ir visas tiesības. Tad šīs tiesības darbojas pret bērnu, jo savas tiesības viņam jāsaņem no valsts ierēdņa, no skolotāja, faktiski jānopērk ar paklausību, ar pakļaušanos viņa prasībām, t.i., ar savas individualitātes noliegšanu. Un tā, eksperimentējot ar bērnu, brīnišķīgi var prezentēt savu pasaules uzskatu. Tad šķiet, ka idejas vienkārši kursē no vienas galvas citā, taču šādi ideju ceļošanai iekšā-ārā nav nekā kopīga ar izglītību, ja ar to saprot cilvēka veidošanos. Patiesībā vecās dzirnavas tikai griežas galvā, neveidojot neko jaunu. Bērns kļūst arvien vājāks, viņa griba no nelietošanas panīkst, un šīs mokināšanas procedūras beigās viņš notic, ka galvā griežas viņa paša domas.

Rezultātā cilvēki lieto kādreiz pasīvi iegaumētās domas tā vietā, lai paši tās veidotu. Un viņi joprojām staigā apkārt kā vairāk vai mazāk tukši trauki, gaidot, lai kāds ieliek viņos kādu domu. Pavērojiet, piemēram, kas slēpjas aiz PISA-studijām, lai saprastu, kādēļ valsts šodien radina bērnus uzskatīt garu (zināšanas) par pakalpojumu, kas viņiem no kāda jāizlūdzas tā vietā, lai atraisītu paša gara produktivitāti. Nav nekādas izglītības; ir tikai valsts aparāts, kas uztur sevi uz cilvēku novājināšanas rēķina. To sauc par izglītības sistēmu jeb kvalitātes nodrošinājumu. Tajā nekas neveidojas, jo studentam tiek iepotēts, ka viņam vecas ideoloģijas reproducēšana jāuzskata par paša jaunākajām atziņām. Mūsdienu izglītības sistēma ir piemērota tam, lai padarītu cilvēkus izmantojamus citu cilvēku interesēs. Mums jātasniedz pretējais: patiesi kvalitatīvas izglītības nolūkā tā jānostāda uz savām kājām. Brīvai cilvēka gribai jādod iespēja sevi īstenot; nākotnē nevienu vairs nevarēs piespiest pasīvi pieņemt to vai citu pasaules uzskatu. Mums ir vajadzīga brīva gara dzīve, bet brīvība sākas katrā pašā, tas nozīmē, ka instruments jaunas gara dzīves īstenošanai ir mūsu pašu brīvā griba. Mums sākumā pašiem jāielaiž griba savā domāšanā. Mēs pat nemanām, cik tā sauktā domāšana šodien ir pasīva parādība, un pat tāda tā cilvēkiem šķiet pārāk

nogurdinoša. Bet cilvēks nekādi netiks pie pašnoteikšanās šajā jomā, kamēr idejām, kas plūst viņam virsū, pretī nenostādīs paša gribu. Tātad man šeit zem **Es** jāieraksta vēl „**griba**“:

Kopiena	Dvēsele	Es
saimnieciskā dzīve	Prece	domāšana/uztvere
tiesiskā dzīve	Tiesības	
gara dzīve	Spējas	griba

10. Tiesības tiesiskajā dzīvē

Jūs redzat, šeit vidū kaut kā trūkst, proti, kas atbilstu tiesībām. Jūs tūlīt sapratīsiet, kādēļ es atstāju tam vietu tieši vidū. Uz kā balstās tiesības? Es bieži esmu aplūkojis tās no īpašuma aspekta, bet šodien gribu ieskicēt to no pavisam citas puses, lai negarlaikotu jūs ar atkārtojumiem. Pieņemsim, ka cilvēkus uzrunā tas, ko es šeit izklāstāju, un mēs izveidojam saimniecisku asociāciju un organizējam brīvo gara dzīvi. Tātad, no vienas puses, mēs gribam saimniekot asociatīvi, solidāri un, no otras puses, gribam brīvi izglīties. Kas tad notiktu? Tad iestātos visšausmīgākais, visnecilvēciskākais stāvoklis, kādu vien var iedomāties! Jo ir tā, ka pēc savām dotībām un spējām cilvēki nav vienādi, bet ļoti atšķirīgi. Tātad, ja mums, no vienas puses, ir asociācija un, no otras puses, individuālā brīvība, tad brīvības mums faktiski nebūs, jo tad tas, kurš no dabas ir vairāk apdāvināts kādā jomā, pārņems varu pār citiem asociācijas biedriem. Viņš varēs atļauties dot no sevis kopienai mazāk un dzīvot vairāk no savas garīgās darbības augļiem, bet citi, ja gribēs, lai viņiem arī kas atlec no šī gara produktivitātes, būs spiesti dāvināt viņam savu roku darbu vai, citiem vārdiem, saņemt par to tik daudz, cik gudrākais viņiem atvēlēs. Arī to mēs šodien redzam visur pasaulē. Piemēram, *dm* (drogēriju ķēde Vācijā) un tās īpašnieka Getca Vernera attiecības ar viņa līdzstrādniekiem, vai attiecības kādā citā uzņēmumā. Un sevišķi izteikti tas parādās Vācijas attiecībās ar Āfriku. Jūs varat to redzēt pēc tirdzniecības bilances starp Vāciju un Āfriku. Kas iet no Vācijas uz Āfriku? Pārsvārā tehnoloģijas, farmācijas produkti, izglītība utt., tātad Viduseiropas gara dzīves produkti. Afrikāņi ir atkarīgi no šī gara, piemēram, tādēļ, ka viņi savu produkciju pasaules tirgū var piedāvāt tikai ar šī Eiropas gara sasniegumu palīdzību. Eiropieši praktiski neko nedod no sava gara, un par to, ko viņi dod, afrikāņi nonāk parādos uz visiem laikiem, tik lielos parādos, ka viņi ir spiesti savu roku darbu eiropiešiem praktiski dāvināt. Pašlaik afrikāņi eiropiešu labā strādā par vienu eiro dienā, jo viņiem jāsamaksā cena par eiropiešu „palīdzību”. Palasiet līgumus starp Vāciju un Āfrikas zemēm, un jūs redzēsiet, ka pastāvošā cena par „attīstības palīdzību” ir roku darba darītāju paverdzināšana no garīgā darba darītāju puses.

Tas nozīmē, ja jūs domājat tikai divdaļīgi un vēlaties organizēt, no vienas puses, saimniecisko dzīvi un, no otras puses, garīgo dzīvi, ka jūs radāt situāciju, kurā viens cilvēks var izmantot otru. Cilvēks tiek iesaistīts saimnieciskajā procesā kā prece, viņa resursi tiek citu cilvēku gara izmantoti, kamēr vien viņš ir spiests atdot otram savu roku darbu un iesaistīties materiālajā darbā vairāk par citiem. Ja mēs iztēlojamies šādu strādnieku un iedomājamies sevi viņa vietā, mūs pārņem sajūta ka īstenībā neviens, lai paliktu cilvēks, nedrīkst pilnībā nodoties saimniecībai. Mums var rasties sajūta, ka cilvēka esamībai noteikti pienākas iespēja daļu savas dzīves veltīt sev. Mēs nojaušam, ka cilvēks, vienmēr būdams aizņemts tikai ar noteiktu materiālo darbu, faktiski ir sava veida augstāks dzīvnieks, bet vēl ne īsts cilvēks. Un tas mūs vedina pie sekojošas domas: lai būtu pilnīgs cilvēks, katram, kurš daļu sava laika veltī darbam citu cilvēku labā, jābūt arī laikam apmierināt savas gluži personīgās un tīri cilvēciskās intereses. Ja mēs skaidri sajūtam, ka cilvēks nedrīkst būt iejūgts tikai sociālajā dzīvē, ka viņam jāizdzīvo arī savs antisociālais instinkts, tad mēs nonākam pie demokrātiska darba laika ierobežojuma. Mēs nonākam pie tā, ka būtībā darba laiks ir tīri tiesisks jautājums. Vadoties no sajūtas par vispārējo cilvēka vērtību mēs nonākam pie tā, ka, teiksim, kalnračis nedrīkst strādāt ilgāk par 5 stundām dienā, lai viņam atliktu spēka atlikušajā laikā darīt arī ko citu. Tādējādi tiesības nostājas kā starpnieks starp saimniecību un garu, proti, tās nodrošina katram cilvēkam gara dzīvi; tas nozīmē, ka katram cilvēkam atliek laika pavisam brīvi sekot savām tīri cilvēciskajām interesēm. Tādēļ esmu ierakstījis tiesības starp gara dzīvi un saimniecisko dzīvi.

Šai tiesiskajai dzīvei arī jābūt īpašam pamatam, tai jāvadās vienīgi pēc demokrātiskas izjūtas par to, kas ir pareizi, līdzīgi kā saimnieciskā dzīve vadās pēc uztveres un gara dzīve pēc brīvās gribas. Tā nedrīkst vadīties pēc saimnieciskām vai gara dzīves interesēm. Tas nozīmē, ka kalnrači kā prece, protams, kļūs

dārgāki, ja reiz šajā nozarē cilvēki mazāk strādās, taču tas nekādi neattiecas uz tiesisko dzīvi; tā ir asociāciju problēma. Saimniecībai un gara dzīvei jāpieņem likums kā dotums. Tādēļ Rūdolfš Šteiners saka, ka nākotnē preču cenām būs jāveidojas pēc demokrātiski noteikta darba laika, nevis otrādi. Šodien tas ir otrādi: šodien, lai atbilstu zemām preču cenām, cilvēkam jāstrādā arvien vairāk. Tas laupa viņam laiku, kurā viņš varētu brīvi attīstīties un būt atbildīgs sociālās kopienas nesējs. Lai cilvēkam piederētu laiks, kurā viņa galva būtu brīva vispusīgai attīstībai, mēs nevaram vērsties pie asociācijām vai individuālas sapratnes, bet tikai pie ikdienā, anonīmā komunikācijā atzītas katram cilvēkam piemītošas vispārcilvēciskā elementa vērtības. Es rakstu šeit vidū „jūtas“.

Kopiena	Dvēsele	Es
saimnieciskā dzīve	Prece	domāšana/uztvere
tiesiskā dzīve	Tiesības	jūtas
gara dzīve	Spējas	griba

11. Ko katrs var darīt?

Jūs atceraties, manas lekcijas sākumā es teicu: kad cilvēkam neatliek laika sev, viņš neizbēgami seko savam antisociālajam instinktam tā vietā, lai sekotu sociālajam; tad viņam svarīga ir tikai alga, nevis sava darba mērķis. Mums nepieciešams sociālais impulss saimniecības jomā, kurā mēs strādājam, apmierinot savu līdzcilvēku vajadzības. Te mēs gribam orientēties tikai pēc **brālības** ideāla. Tāpēc jāpastāv tiesiskajai sfērai, kas uzbūvēta pēc **vienlīdzības** principa. Jebkuram cilvēkam jābūt iespējai piedalīties lēmumu pieņemšanā par lietām, kuras skar katru no mums. Un tad mēs nonāktu pie atziņas, ka nepieciešams ierobežot laiku, kuru mēs pavadām, strādājot saimniecības sfērā. Un no tā izriet trešais faktors, proti, ka antisociālajam elementam vairs nav jāizlādējas saimniecības jomā, jo tas saņem pats savu valstību, proti, gara dzīvi, kurā atsevišķais cilvēks drīkst **brīvi** attīstīt savas dotības.

Tā jūs varbūt sapratīsiet kādu īpatnēju Rūdolfa Šteinera izteicienu, ka trīsdaļīgā sociālā organismā antisociālajai tieksmei jābūt savai jomai, un tā ir brīvā gara dzīve. Šeit, saka viņš, konkurence ir īstajā vietā. Zinātnes un pētniecības jomā dažādi uzskati drīkst brīvi konkurēt savā starpā. Patiesības interesēs izglītības jomā nekādā gadījumā nedrīkst valdīt vienlīdzības princips. Tas drīkst valdīt tikai specifiskajā valsts sfērā. Tātad, valsts nedrīkst pārvaldīt izglītību, nedrīkst pastāvēt tāda „valsts zinātniskā padome” vai „skolas likums”. Tiem, kuri mācās, pašiem (bērnu vietā viņu vecākiem) jāpārvalda savs mācīšanās process, pašiem jānosaka, ko un kā viņi grib mācīties. Izziņas un patiesības jautājumos katram jāspēj apliecināt pašam sevi. Tad auglīga ideja izkonkurēs neauglīgu, nevis tiks veicinātas valsts atbalstītas un finansētas neauglīgas vai pat cilvēkiem kaitīgas idejas un projekti. Tā ir liela problēma, ka šodien mēs perējam ārkārtīgi daudz neauglīgu ideju. Mums nav brīvas gara dzīves, jo to nožņaudz valsts. Piemēram, no vienas puses, mums ir 27 mljrd. nodokļu naudas atomenerģijas pētniecībai, bet tajā pašā laikā tikai 6 mljrd. reģeneratīvo enerģiju pētīšanai. Tas novedis mūs pie lielas problēmas, jo tagad būtībā vairs nevar atteikties no atomenerģijas. Otrs piemērs: šodien valsts lemj, kāds „kultūraugs” jāaudzē, bet nākotnē katram pašam jāizvēlas, kuru garu viņš grib barot. Tas nozīmē, ka atsevišķam cilvēkam nebūtu jāmaksā nodokļi, kurus valsts pēc tam investē izglītībā, bet, paturot nodokļu naudu sev, pašam jādod tā tam, kuru viņš uzskata par spējīgu mācīt viņa bērnus vai viņu pašu. Atsevišķam cilvēkam jāatgūst tiesības pašam spriest par savu dzīvi, turklāt reāli, nevis tikai domās. Un, ja viņš izcinīs brīvību kultūras un gara jomā, tad vairs nepretendēs uz brīvību saimnieciskā jomā. Šodien gara dzīves vietā mums ir brīvība saimnieciskajā jomā (t.s. brīvais tirgus). Cilvēks grib justies brīvs, lai gan īstenībā viņš tajā var darboties tikai pēc brālīguma principa, jo šodien darba dalīšanas apstākļos neviens vairs nevar strādāt tikai sev, viņš strādā citu labā. Tā kā brīvības vietā mums šodien ir liberālisms.

Noslēgumā aplūkosim visas trīs jomas kopā. Kas mums te ir? Ja saimniecisko dzīvi nenosaka tiesības vai gara dzīve (saprāts), un tas, ko uztver atsevišķais cilvēks, ar asociatīvi komunicējošo uzņēmumu starpniecību tiek padarīts caurspīdīgs, ja gara dzīve balstās nevis priekšrakstos vai naudas varā, bet brīvajā gribā, un tiesības – nevis romiešu idejā, bet šodien dzīvojošo cilvēku jūtās, tātad, ja ir iespējama: 1. Brālīga saimniekošana un tirdzniecība, 2. Brīva domāšana gara dzīvē un 3. Vienlīdzība likuma priekšā, tad mums ir kopiena, kura nes Es. Tikai tad sabiedrības saturs ir individuālais Es.

Bet nu ir noticis kas īpatnējs, jo īstenībā es gribēju aprakstīt arī pretējo. Līdz šim es tiku aplūkojis tikai Es no kopienas puses. Bet es solīju paskatīties arī uz kopienu no Es puses, parādot, kā Es kļūst par kopienas nesēju un ka šo Es var izprast tikpat konkrēti kā kopienu. Tagad mums vairs nav laika, bet tas arī nav vajadzīgs. Ja jūs tagad mierīgi aplūkosiet šo shēmu, tad redzēsiet, kā Es var ienākt kopienā, kādus pirmos soļus katrs no jums var spert. Nav vajadzības vēl ko teikt. Ja jūs to saredzat, tad sapratisiet arī, kādēļ es teicu: caur trīsvienību mēs nonākam pie kopienu veidojošiem spēkiem vienlaicīgi ar konkrētā Es sapratni. Un, ja jūs kādu brīdi pavisam mierīgi aplūkosiet šo shēmu, tad sapratisiet arī, kādēļ es teicu: caur trīsvienību mēs nonākam pie imanences, t.i., pie tā, ka visas trīs jomas caurstrāvo cita citu un tiek viena kopēja gara nestas. Šeit cilvēks un kopiena patiešām satiekas. Vai jūs to saredzat?

	Dvēsele	Es
Kopiena		
saimnieciskā dzīve	prece	domāšana/uztvere
tiesiskā dzīve	tiesības	jūtas
gara dzīve	spējas	griba

Dalībnieks: Es tomēr labprāt gribētu uzzināt, ar ko man jāsāk?

Johanness Mosmanns: Paskatieties šeit, kreisajā pusē. Es teicu: Es var tikt kopienas nests tikai tad, ja tās locekļiem ir atbilstoša taisnīguma sajūta. Tāpat uztveres organizācija saimnieciskajā dzīvē, un tāpat arī brīvā griba gara dzīvē. Tad Es tiek nests. Bet kā Es kļūst par kopienas nesēju? Paskatieties uz otru pusi. Es izpaužas caur domāšanu, jušanu un gribu, un, uztverot to šajās izpausmēs, mēs uztveram to konkrēti. Citādi tas paliek par abstrakciju. Un tagad atbildiet man, lūdzu, paši uz izšķirošo jautājumu: no kurienes jānāk demokrātijai, no kurienes tā – solidārā saimniekošana – var atnākt, kā var sākties brīvā gara dzīve? Vai jūs saredzat, kādi ir šī Es nākamie soļi?

Dalībnieks: Man, piemēram, jāsāk uztvert.

Johanness Mosmanns: Es arī tā domāju. Mums no augšas (no Es) jānonāk ārējā telpā. Mums pašiem jākļūst par trīsdaļīgu būtni un jāatšķir sevī trīs sfēras. Kas man jādara, lai uztvertu? Piemēram, pavisam reāli jāapmeklē citi cilvēki. Vienam strādniekam, kurš strādā kādā uzņēmumā, jāsatiekas ar cita uzņēmuma strādnieku, lai dalītos noteiktā informācijā. Nākamnedēļ mēs atkal turpināsim darboties šajā virzienā; mēs esam uzaicinājuši vienu patērētāju apvienību un gribam redzēt, kas mūsu starpā ir iespējams. Nāciet arī jūs, varbūt tas būs sākums. Bet tieši viens no trim sākumiem. Kas jādara, lai atbrīvotu gara dzīvi? Protams, jāaktivizē sava griba. Un tas nozīmē, ka mums jāpārvalda autoritātes veidošanas process. Valsts vara, izsniedzot diplomus, piešķirot grādus un apbalvojumus, automatizē autoritātes atzīšanas procedūru. Bet jūs nekļūsiet brīvi tādēļ vien, ka iedomāsieties pēkšņi visu zinām paši, bet gan tad, ja jūs jēdzieniem „atzīšana” un „autoritāte” piešķirsiet reālu saturu, tas nozīmē, aktīvi meklēsiet un atzīsiet tās personības, no kurām jūs varat ko mācīties. Brīvā gara dzīve ir atkarīga no tā, vai mēs, piemēram, uzskatām par autoritāti kādu, kuram valsts piešķirusi doktora grādu, vai esam pietiekami pieauguši, lai paši meklētu sev autoritātes. Bet šis ir gribas jautājums, te jums neviens nepiedāvās patiesību pašsaprotamā kārtā. Un kas mums jādara, lai darbotos taisnīguma sajūta? Mums vienkārši jāvadās pēc šīs sajūtas un jācenšas panākt, lai vardarbība tiktu konfrontēta ar šo sajūtu. To, šķiet, ir visgrūtāk panākt, jo vardarbība ir tik dziļi iebraukusi gara dzīvē un saimnieciskajā dzīvē, ka demokrātija šķiet gandrīz neiespējama. Bet varbūt demokrātiju var piemērot, vēl pirms sākas oficiālais spiediens. Piemēram, dibinot jaunu skolu, var organizēt darba laikus, vadoties pēc šīs sajūtas attiecībā vienam pret otru – gluži cilvēciski. Tas, protams, var izraisīt saimniecisku problēmu, un tā rodas nākamais uzdevums. Tātad, sākt domāt, just un gribēt, kļūt par kungu šajās trīs iekšējās valstībās – tas ir tas, ko jūs varat darīt tūlīt, un tas arī savedīs jūs kopā ar līdzcilvēkiem.